

FİDÂ

(bk. FİDYE).

FİDÂİ

(فِدَائِي)

Bâtınîler'in, muhaliflerini tehdit etmek veya ortadan kaldırmak amacıyla yetiştirdikleri görevli.

Sözlükte, "esir düşen kimseyi belli bir bedel karşılığında kurtarmak" mânâsına gelen *fidâ* masdarının ism-i mensûbu olan *fidâî* (*fidâvî*, Türkçe'de *fedai*), daha çok dinî veya siyasî toplulukların hasımlarını ortadan kaldırmak amacıyla yetiştirdikleri, hayatlarını feda etmekten çekinmeyen kişi veya gruplar için kullanılmıştır.

İslâm tarihinde örneklerine ilk defa Hâricîler'de rastlanan *fidâî*lerin Nizârî-İsmâîlîler devrinde teşkilâtlanmış oldukları görülmektedir. Nizârîler'in İran'da yerleşmesini sağlayan Hasan Sabbâh'ın siyasî muhaliflerini ortadan kaldırmak için kurduğu terör örgütüne "fidâiyyân" adı verilmişti. Nizârî-İsmâîlîler'e göre *fidâî*ler, Nizârî imamının düşmanlarına karşı mücadele eden ve onun sevgisini kazanma imtihanında başarı gösterip ebedî mutluluğa eren kimselerdir. Hasan Sabbâh Mısır'da bulunduğu sırada, devlet ileri gelenlerinin oğullarının Fâtımî sarayında ikamet ettiğini, Halife Müstansır-Billâh'ın onları yetenekli hocalar nezâretinde özel olarak yetiştirdikten sonra devlet hizmetinde kullandığını ve yönetim konusunda kendilerine güvendiğini görmüştü. Bunu örnek alarak, Alamut ve çevresindeki kaleleri ele geçince (483/1090) etrafına topladığı bazı kimseleri İsmâîlîye mezhebini yaymak, muhalifleri tehdit etmek veya ortadan kaldırmak amacıyla eğitmeye başladı. Hasan Sabbâh bu kişilere önce haşîş çektirerek zihinlerini bulandırıyor, sonra da Ehl-i beyt mensuplarının mâruz kaldığı zulümleri anlatıp içlerini intikam hisleriyle dolduruyor, Ezrakiler'in Emevîler'e karşı isyanlarını örnek gösterip onları Nizârî-İsmâîlî imamı uğruna canlarını feda etmeye şartlandırıyor. Böylece Hasan Sabbâh *fidâî*lerde imama mutlak itaat fikrini yerleştirmiş ve ellerine hançer vererek onları vurucu bir güç haline getirmişti. *Fidâî*ler günümüzdeki komandolar gibi silâh kullanımları, zorluklara katlanan, ölmeden öldürmeyi bilen kimseler olarak yetiştiril-

liyordu. İçlerinde faaliyet gösterilecek toplumların örf, âdet, din ve mezhep hususiyetlerinin bilinmesi ve yabancı dil öğrenimi *fidâî*lerin eğitiminde önemli bir yer tutmaktaydı. Frenkler'in dillerini bilen *fidâî*ler altı ay Haçlı kampında kaldıkları ve bazı Haçlı liderlerini öldürmek için fırsat kolladıkları halde kimse bunun farkına varmamıştı.

Mezheplerinin bâtınî hakikatlerini dâîler seviyesinde bilmeyen *fidâî*lerin en önemli özellikleri verilen emirlere mutlak itaatti. Ebedî saadete nâil olmak için imamın emrine uyarak hayatlarını tehlikeye atmaktan asla çekinmezlerdi. Selçuklu Sultanı Melikşah Hasan Sabbâh'a bir mektup göndererek *fidâî*lerin devlet adamları ve kumandanlarını öldürdüklerini, bundan vazgeçmezlerse kalelerini yerle bir edeceğini bildirmiş, bunun üzerine Hasan Sabbâh, elçinin huzurunda birkaç *fidâî*sine kendilerini kaleden atmalarını emretmiş, onlar da derhal bu emre uymuşlardı. Hasan Sabbâh elçiye, gözünü kırpmadan hayatını feda edecek binlerce *fidâî*si olduğunu söylemişti. Kaynaklarda *fidâî*lerin hayatına mal olan başka itaat örnekleri de bulunmaktadır (Browne, II, 209).

*Fidâî*lerin, kendileri aleyhinde faaliyet gösteren bir emir veya devlet adamına ulaştırdıkları mektup, yahut girilmez sanılan ikametgâhına veya çadırına girip üzerine bir uyarı yazısı ilâştirerek yere sapladıkları hançer ihtar ve tehdit ifade etmekteydi. *Fidâî*lerin öldürecekleri bir kişiyi bazan kesin söz almak suretiyle öldürmekten vazgeçtikleri de görülmüştür. Rey'de Şiîlik'e itham edilen Fahreddin er-Râzî bunun asılsız olduğunu söyleyerek vaaz ve derslerinde İsmâîlî mezhebini ve teşkilâtını açıkça lânetlemeye başlamış, haber Alamut'a ulaşınca bu sözlerin halk üzerinde İsmâîlîye aleyhinde bırakacağı etkiler dikkate alınarak Rey'e bir *fidâî* gönderilmişti. Öğrenci kıyafetiyle uzun süre Râzî'nin derslerine devam ederek fırsat kollayan bu *fidâî* Râzî'yi yalnız bulunduğu bir sırada üzerine atlayıp yere yatırmış, hançerini boğazına dayayıp İsmâîlîye mezhebi hakkındaki suçlamalarına son vermesini istemişti. Bunun üzerine Râzî, İsmâîlîler aleyhinde hiçbir söz söylemeyeceği hususunda teminat vermek suretiyle canını kurtarabilmişti. Fahreddin er-Râzî'ye İsmâîlîler aleyhinde söz söylemekten vazgeçmesinin sebebi sorulunca hançerlerini ima ederek, "Çünkü on-

ların burhân-ı kâtu'ları vardır" dediği rivayet edilir. *Fidâî*ler istedikleri sonuca ulaşacaklarını anlayınca ihtar ve tehditle yetinmişler, ancak faaliyetlerine engel olan ve öldürülmeleri kararlaştırılanları mutlaka öldürmüşlerdir. Nitekim Hasan Sabbâh, faaliyetlerini yasaklayan Nizâmülmülk'ü öldürmek için Ebû Tâhir Errânî adlı *fidâî*yi Nihâvend'e göndermiş, sūfî kıyafetindeki *fidâî* Nizâmülmülk'ü hançerleyerek öldürmüştür.

Başta Nizâmülmülk olmak üzere öldürülen kişilerle katil *fidâî*lerin isimlerini ihtiva eden listeler bazı mahallî Alamut vekâyî'nâmeleri vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Haşîş çektikleri ve hâncere adam öldürdükleri için Batı literatüründe "Assassins" diye anılan *fidâî*ler, Suriye'de Reşîdüddin Sinân el-İsmâîlî devrinde özellikle çevredeki Sünnî devlet adamlarına karşı büyük bir tedhiş faaliyeti sürdürmüşlerdir.

Fidâvî kelimesi Cezayir'de "savaş kahramanlıklarını anlatan kişi", *fidâvî*ye ise "kahramanlık hikâyesi veya şarkısı" anlamında kullanılmaktadır. XX. yüzyıl başlarında İran'daki meşrutiyet hareketleri sırasında önce cumhuriyet taraftarlarına, sonra da liberal düşünceye sahip olanlara ve anayasayı savunanlara *fidâvî* denilmiştir. Bazı İranlı ünlü kişiler *Fidâvî* mahlasını kullanmışlardır. Şah İsmâîl'in, Özbek Hükümdarı Muhammed Han Şeyhânî'ye elçi olarak gönderdiği şair Şeyhzâde Lâhicî ve İsfahan'da Muhammed Şah Kaçar'ın gözde şairi olan Seyyid Mirza Saîd-i Erdistânî bunlar arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "fdy" md.; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü iblîs*, s. 110; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, s. 204-207; İbn Haldûn, *Muqaddime* (trc. de Slane), Paris 1858, I, 122; R. Dozy, *Târîh-i İslâmiyet* (trc. Abdullah Cevdet), Kahire 1908, s. 395-397; Browne, *LHP*, II, 206-207, 209; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul 1953, s. 131-132; Safâ, *Edebiyyât*, II, 163; M. G. S. Hodgson, *The Order of Assassins*, The Hague 1955, s. 82; a.mlf. — Cl. Huart, "Fidâ'î", *EP*² (İng.), II, 882; B. Lewis, *The Assassins*, London 1968, s. 48; J. N. Hollister, *The Shi'a of India*, New Delhi 1979, s. 307-308; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 72-75; M. Şerefeddin, "Fâtımîler ve Hasan Sabbâh", *DİFM*, IV (1926), s. 22 vd.; a.mlf., "Bâtınîlik Tarihi", a.e., VIII (1928), s. 22; Muhammed Fethî İd, "Kal'atü Alamût ve firdevsühe'l-mez'ûm", *ME*, LI/10 (1399/1978), s. 2455-2456; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXI, 81-82; W. Madelung, "Shiism Ismailiyah", *ER*, XIII, 255; *DMF*, I, 147, 854; II, 1521.

